

MUSIQA TA'LIMIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TALABALARNING MUSIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

N.Shavkatova

Qo'qon davlat universiteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **E.Qobilova**

Musiqa nazariyasi kafedrası professori, (Phd)

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqa ta'limida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish asosida talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Musiqiy tafakkurning mazmuni, tarkibiy xususiyatlari va uni rivojlantirishga ta'sir etuvchi pedagogik omillar tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyat, muammoli savol, musiqiy-tahliliy topshiriq, qiyosiy tahlil, ijodiy topshiriq va mustaqil izlanish metodlaridan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar, pedagogik shart-sharoitlar va amaliy topshiriqlar tizimi tavsiflangan.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, talaba, musiqiy tafakkur, muammoli ta'lim, muammoli vaziyat, muammoli savol, musiqiy tahlil, ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishiga emas, balki mustaqil fikrlashi, o'z bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llashi, muammolarni aniqlashi va ularni hal qilishning maqbul yo'llarini izlab topishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, musiqa ta'limida talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki musiqiy tafakkur rivojlangan talaba musiqiy asarning mazmunini chuqur anglaydi, uning badiiy xususiyatlarini tahlil qiladi, musiqiy obrazlar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlaydi va ijodiy xulosalar chiqaradi. Musiqiy tafakkur shaxsning musiqiy hodisalarni idrok etishi, anglash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, baholash va ijodiy talqin qilish jarayonlarini qamrab oladi. U musiqiy eshitish, xotira, tasavvur, diqqat, hissiy idrok va mantiqiy fikrlash bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish jarayoni faqat nazariy ma'lumotlarni yetkazish bilan chegaralanmasligi, balki ularni faol musiqiy-bilish va ijodiy faoliyatga jalb etishga asoslanishi lozim. Musiqa ta'limida talabaning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali pedagogik vositalardan biri muammoli ta'lim texnologiyasidir. Muammoli ta'limning asosiy mohiyati ta'lim oluvchini tayyor bilimni qabul qilishdan ko'ra, muayyan muammoni anglash, mavjud bilim va

tajribasini safarbar qilish hamda yangi yechimni mustaqil izlashga yo‘naltirishdan iborat. Bunda o‘qituvchi ta’lim jarayonining tashkilotchisi va yo‘naltiruvchisi sifatida faoliyat yuritadi, talaba esa faol bilish subyekti sifatida namoyon bo‘ladi. Muammoli ta’lim texnologiyasining musiqa ta’limidagi imkoniyatlari ayniqsa musiqiy asarlarni tahlil qilish, tinglash, ijro etish va talqin qilish jarayonlarida yaqqol ko‘rinadi. Talabaga muayyan musiqiy hodisa yuzasidan muammo qo‘yilganda, u ushbu muammoning yechimini topish uchun o‘zining nazariy bilimlari va amaliy tajribasidan foydalanadi. Masalan, “Nima sababdan bir xil musiqiy asarning turli ijro variantlari tinglovchida turlicha taassurot uyg‘otadi?” degan savol talabaning musiqiy tafakkurini faollashtiradi. Ushbu muammoni hal qilish jarayonida talaba ijro tempi, dinamika, artikulyatsiya, frazirovka, tembr va boshqa ifoda vositalarini tahlil qiladi. Muammoli ta’lim jarayonida muammoli vaziyatni to‘g‘ri yaratish muhim ahamiyatga ega. Muammoli vaziyat talabaning mavjud bilimlari bilan yangi vazifani bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar o‘rtasida muayyan tafovutni yuzaga keltiradi. Natijada talaba yangi bilimni izlashga ehtiyoj sezadi. Musika ta’limida bunday vaziyatlar musiqiy asarning mazmuni, janri, shakli, lad-tonalligi, ritmik xususiyatlari, obrazlar tizimi va ijrochilik talqini asosida yaratilishi mumkin.

Masalan, talabalarga ikki xil ijrodagi bir musiqiy asar tinglatilib, “Qaysi ijro asarning badiiy mazmunini to‘liqroq ochib beradi va nima uchun?” degan savol beriladi. Talabalar avvalo individual fikr bildiradilar, keyin guruhlarda fikrlarini muhokama qiladilar va o‘z xulosalarini dalillar asosida himoya qiladilar. Bunday faoliyat musiqiy tinglashni oddiy qabul qilishdan tahliliy tinglash darajasiga olib chiqadi. Talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishda muammoli savollar tizimidan foydalanish ham samarali metodik vosita hisoblanadi. Muammoli savollar talabaning “nima?” degan savolga javob berishidan ko‘ra “nima uchun?”, “qanday?”, “qaysi sababga ko‘ra?”, “agar o‘zgartirilsa nima bo‘ladi?” kabi savollar ustida fikrlashini taqozo etadi. Masalan, “Musiqiy asarda tempning o‘zgarishi uning obraziga qanday ta’sir qiladi?”, “Dinamikaning kuchayishi qaysi badiiy vazifani bajaradi?”, “Nima uchun kompozitor ushbu janr shaklidan foydalangan?” kabi savollar talabaning tahliliy va mantiqiy fikrlashini faollashtiradi. Musiqiy tafakkurni rivojlantirish metodikasida musiqiy-tahliliy topshiriqlar alohida o‘rin tutadi. Bunday topshiriqlarda talaba musiqiy asarning mazmuni, janri, shakli, melodik rivoji, ritmik tuzilishi, lad-tonalligi, garmonik xususiyatlari va badiiy ifoda vositalarini mustaqil aniqlaydi. Muhimi, talaba o‘z xulosasini musiqiy dalillar bilan asoslaydi. Bu jarayonda musiqiy bilimlar mexanik tarzda o‘zlashtirilmaydi, balki muayyan muammoni hal qilish vositasiga aylanadi. Qiyosiy tahlil ham talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Talabalarga turli bastakorlarning bir janrdagi asarlari yoki bir asarning turli ijro variantlari taqdim etiladi. Ular asarlarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlaydilar, ijodiy uslub, musiqiy obraz, shakl va ifoda vositalarini taqqoslaydilar. Natijada talabalarda tahlil qilish, umumlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi.

Muammoli ta’lim texnologiyasining samaradorligini oshirishda ijodiy topshiriqlardan foydalanish ham muhimdir. Talabalarga berilgan melodik mavzuni davom ettirish, unga yangi ritmik variant yaratish, musiqiy obrazni boshqa ijrochilik

vositasi orqali ifodalash, asarning xarakterini o‘zgartirish uchun qanday usullardan foydalanish mumkinligini aniqlash kabi vazifalar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabalarning musiqiy tasavvuri va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Musika ta’limida muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanishning yana bir muhim jihati - nazariya va amaliyotning integratsiyasini ta’minlashdir. Talaba musiqiy nazariya fanlarida olgan bilimlarini ijrochilik, musika tinglash va pedagogik faoliyat jarayonida qo‘llashi kerak. Masalan, musiqiy shakl haqida olingan nazariy bilim muayyan asarni tahlil qilishda, dinamika va artikulyatsiya haqidagi bilimlar esa ijro talqinini asoslashda qo‘llaniladi.

Mazkur yondashuvning samaradorligi xalqaro tadqiqotlarda ham qayd etilgan. Barros va Penna tomonidan musika o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida muammoli ta’limni qo‘llash bo‘yicha olib borilgan tadqiqotda ushbu yondashuv talabalarning o‘quv jarayonini real pedagogik vaziyatlarga yaqinlashtirishi, mustaqil o‘rganish, hamkorlik va refleksiv kasbiy faoliyatni rivojlantirishi ko‘rsatilgan. Yana bir tadqiqotda muammoli ta’lim va ijodkorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinib, muammoni anglash va unga yechim izlash ijodiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi omil sifatida ko‘rsatilgan. Musika ta’limining alohida yo‘nalishlarida, jumladan, garmoniya fanini o‘qitishda ham muammoli ta’lim talabalarning muammoni hal qilish va fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etilgan.

Talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish metodikasini samarali tashkil etish uchun bir necha pedagogik shart-sharoitlarni ta’minlash zarur. Birinchidan, talabalar erkin fikrlashi, o‘z nuqtayi nazarini bildirishi va uni asoslashiga imkon beruvchi ijodiy ta’lim muhiti yaratilishi kerak. Ikkinchidan, muammoli topshiriqlar talabalarning tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi lozim. Uchinchidan, muammoli vazifalar oddiydan murakkabga, reproduktiv faoliyatdan ijodiy faoliyatga qarab bosqichma-bosqich rivojlantirilishi zarur. To‘rtinchidan, o‘qituvchi talabaning tayyor javobni yodlab olishiga emas, balki mustaqil xulosaga kelishiga ko‘maklashishi kerak. Muammoli ta’lim jarayonida guruhli ishlarni tashkil etish ham katta pedagogik ahamiyatga ega. Guruhlarga muayyan musiqiy muammo berilib, uning yechimini birgalikda izlash talab qilinadi. Guruh a’zolari o‘z fikrlarini ilgari suradilar, bir-birlarining qarashlarini tahlil qiladilar, dalillar keltiradilar va yakuniy xulosani birgalikda shakllantiradilar. Bunday faoliyat musiqiy tafakkur bilan bir qatorda kommunikativ va hamkorlik kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish muammoli ta’limning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Audio va video materiallar, turli ijro variantlari, elektron nota dasturlari, multimedia taqdimotlari va interaktiv topshiriqlar asosida muammoli vaziyatlarni tashkil etish mumkin. Masalan, talabalarga bir asarning turli ijro variantlari taqdim etilib, ularning ijrochilik xususiyatlarini aniqlash va farqlarni badiiy mazmun bilan bog‘lash vazifasi beriladi. Bu esa musiqiy eshitish, tahlil, qiyoslash va xulosa chiqarish jarayonlarini kompleks ravishda rivojlantiradi.

Musiqiy tafakkurni rivojlantirishda refleksiya ham muhim metodik komponent hisoblanadi. Mashg‘ulot yakunida talabalarga “Bugungi muammoni qanday hal qildim?”, “Qaysi dalil mening fikrimni tasdiqlaydi?”, “Muammoning boshqa yechimi mavjudmi?”, “Men uchun qaysi jihat murakkab bo‘ldi?” kabi

savollar beriladi. Refleksiv faoliyat talabani o‘z fikrlash jarayonini anglashiga, o‘z faoliyatini baholashiga va keyingi faoliyatini takomillashtirishiga yordam beradi.

Shuningdek, talabalarning musiqiy tafakkurini baholashda an’anaviy nazorat shakllari bilan bir qatorda, muammoli topshiriqlarni bajarish sifati ham hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Baholash mezonlari sifatida musiqiy asarni tahlil qilish, muammoni to‘g‘ri aniqlash, dalillash, mustaqil fikrlash, ijodiy yechim taklif qilish, musiqiy bilimlarni amaliy vaziyatda qo‘llash va refleksiv xulosa chiqarish ko‘rsatkichlaridan foydalanish mumkin.

Umuman olganda, musika ta’limida muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyat yaratadi. Mazkur texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda talaba musiqiy hodisalarni tinglash va qabul qilish bilan cheklanib qolmaydi, balki ularni tahlil qiladi, taqqoslaydi, muammoli vaziyatga yechim izlaydi, o‘z fikrini asoslaydi va ijodiy xulosa chiqaradi. Shu tariqa musiqiy bilimlar amaliy va ijodiy faoliyat bilan bog‘lanadi.

XULOSA

Musika ta’limida muammoli ta’lim texnologiyasi asosida talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish metodikasi ta’lim mazmunini faollashtirish, talabalarning mustaqil izlanishlarini kuchaytirish va ularning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etish uchun muhim pedagogik asos hisoblanadi. Muammoli vaziyatlar, muammoli savollar, musiqiy-tahliliy topshiriqlar, qiyosiy tahlil, ijodiy vazifalar, guruhli izlanish va refleksiv faoliyatni tizimli ravishda qo‘llash orqali talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish mumkin. Bunday yondashuv natijasida talaba musiqiy asarni chuqurroq anglaydigan, mustaqil tahlil qila oladigan, ijodiy qaror qabul qiladigan va kelgusidagi pedagogik faoliyatida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalana oladigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musika o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. "Fargona" nashriyoti (2020).